

Wolfgang Fritz Haug

Globalisaation ristiriidat

Kun sain kutsun puhua teille, mikä on suuri kunnia, minua pyydettiin ilmoittamaan esitelmäni otsikko. Minulla ei tuolloin ollut aikaa syventyä asian pohtimiseen. Niinpä valitsin otsikoksi *Globalisaation ristiriidat*. Kun vihdoinkin ryhdyin työstämään esitelmääni, googlasin otsikkoni. Saamieni tulosten määrä oli musertava 891 000. Mikä sekasotku!

Uumoilin jo ääneni hukkuvan kaiken hälyn keskellä. Toisaalta oli mukava huomata laajalle levinnyt tietoisuus siitä, että monet lupaukset ovat jääneet lunastamatta. Aloitan itse termin merkityksestä: globalisaatio ei ole globaalia, vaan monet maailman osat jäävät sen ulkopuolelle – etenkin Afrikasta puhutaan 'unohdettuna maanosana'.

Muistakaamme: kun kylmän sodan loppu nostatti nykyisen globalisaatioaallon, maailman johtajat lupasivat meille rauhan hedelmiä; saimme sotia ja kasvavaa yhteiskunnallista eriarvoisuutta. Köyhät köyhtyvät, rikkaat rikastuvat – tässä prosessissa Suomi on kenties ollut jonkinlainen poikkeus tai perässätulija. Jopa Yhdysvalloissa ja läntisen Euroopan kaltaisissa kehittyneissä maissa keskiluokan tulot ovat olleet hitaassa mutta tasaaisessa laskussa. Työntekijöiden työaika on kasvanut, ja palkat ovat laskeneet huolimatta työn kasvavasta tuottavuudesta. Saksassa ilmaisu 'prekariaatti' – *proletariaatin* ja *prekaarin* eli epävarman yhdistelmä – julistettiin vuoden sanaksi. Syntyi myös uusi, enemmän tai vähemmän vailla tulevaisuutta oleva "alaluokka". Mitä enemmän vaurautta tuotettiin, sitä vähemmän sitä riitti tavallisille ihmisille. Miten tässä näin kävi?

Kun puhutaan "globalisaation ristiriidoista", puhe on yleensä tästä ja muista ristiriitaisuuksista. Niiden hieman dialektisempi analysointi johtaa suunnalle, josta Googlen 891 000 ääntä yleensä vaikenevat. Ristiriitojen tutkiminen merkitsee tuon kehityksen liikevoimien jäljittämistä. Seu-

raavan alustavan ja pakostakin fragmentaariseksi jäävän hahmotelman pyrkimys onkin juuri tutkia joitain noita liikevoimia. Toisin kuin swiftiläisiä ratkaisuja tarjonneet Yes-miehet, jotka esiintyivät muutama vuosi sitten juuri tässä samaisessa Tampere-talossa WTO:n edustajiksi naamioituneena¹, pystyn itse tarjoamaan vain yhden yrityksen hahmottaa hieman paremmin globalisaation joitain ristiriitoja. Globalisaatiosta puhuminen filosofisesti pitää sisällään universaalin perspektiivin. Pelissä on ihmiskunnan muotoutuminen. Tämän prosessin tärkein väline on bisnes, joka on samalla myös sen suurin este.

Politiikan globalisaatio: Imperiumin ja maailmankaupan aaveet

Aloittakaamme nostamalla esiin poliittisten diskursien joitain kiinnostavia ristiriitoja. Mediassa puhuttiin paljon Yhdysvaltojen hegemoniasta juuri hetkellä, jolloin hegemonia (ts. johtajuus) ja dominaatio (ts. ylivalta) ajautuivat erilleen. Tämä tapahtui, kun Neuvostoliiton hajoaminen jätti USA:lle Troijan hevosen, joka piti sisällään "unilateralismin myrkyllisen lahjan", kuten Joschka Fischer² totesi. Ainoan absoluuttisen supervallan asema johti pelkkään ylivaltaan.

Yleisen mielipiteen valitellessa oletettua USA:n hegemoniaa – johon myös jotkut poliittiset eliitit mukautuivat – historioitsivat nostivat esiin varoittavana esimerkkinä antiikin Ateenan. Sen suuruus perustui yhdistelmään sotilaallista ylivoimaa ja poliittista arvovaltaa ja luottamusta, jonka se hankki vapaussodassa yksinvaltaista Persiaa vastaan. Se menetti tämän konsensuksen, kun se ei enää käyttänyt "johtovaltaansa kohtuullisesti", kuten Thukydides toteaa, vaan alkoi kohdella liittolaisiaan pelkkinä vasalleina.³ Joutuessaan vastustusten sen kysymyksen kanssa, tulisiko heidän tavoitella hegemoniaa "väkivallan vai ansioidensa avulla", ateenalaiset valitsivat ensisijaiseksi keinoksi väkivallan ja sodan, kuten

”Monikeskisyyttä ja niin kutsuttua pehmeää voimankäyttöä korostaen pinnalle nousee jälleen ajatus Imperiumista.”

Ksenofon toteaa.⁴ Heidän hegemoniansa toimi sotilaallisen johtajuuden mielessä vain niin kauan, kuin he tukeutuivat liittolaistensa ”vapaaseen tahtoon”.⁵

Hegemonian paradoksi johtaa meidät toiseen, siihen läheisesti liittyvään hyvin kiinnostavaan ristiriitaan: Eräänä päivänä heräsimme vain huomataksemme, että elimme Imperiumissa. Emme olleet panneet sitä merkille aiemmin, koska kyse oli epävirallisesta Imperiumista. Tämän läntisesti hallitun Imperiumin salaisuus oli, että se hallitsi maailmaa pelin sääntöjen avulla – pelinä oli kansainvälinen, lähinnä taloudellinen kanssakäyminen, joka toteutui vapaakaupan ja pääomavirtojen muodossa, joiden turvana oli vahva omaisuuden suoja. Tämän epävirallisen Imperiumin sotilaallisena käsivartena toimi Yhdysvallat. Kylmän sodan jälkeiselle uudelle maailmanjärjestykselle avasi tietä ensimmäinen Persianlahden sota, jonka Yhdysvallat kävi liittolaistensa rahoituksella. Yhdysvallat jäi sodassa jopa rahallisesti voitolle – aivan kuten Ateena 2400 vuotta sitten. Yhdysvallat nautti hegemoniasta useimpien muiden maiden hyväksyessä sen johtajuuden. Sama piti paikkansa myös vuosikymmen myöhemmin syyskuun 11. päivän jälkeen. Mutta Yhdysvallat päätti kuitenkin tällä kertaa pyrkiä suoraan ylivaltaan, ja kysymys uudesta Irakin sodasta jakoi Imperiumia. Tätä edelsi kuitenkin Imperiumi-diskurssin esiinnousu. Tämä oli Michael Hardtin ja Antonio Negrin *Imperiumi*-kirjan suuri hetki. Se alkaa seuraavalla tavalla:

”Imperiumi muodostuu silmiemme edessä [...] Erityisesti sen jälkeen, kun Neuvostoliiton asettamat esteet kapitalistisille maailmanmarkkinoille lopulta luhistuivat, olemme saaneet seurata taloudellisen ja kulttuurisen kanssakäymisen vastustamatonta ja peruuttamatonta globalistumista. Maailmanmarkkinoiden ja yleismaailmallisten tuotantoprosessin myötä on kehittynyt uusi maailmanjärjestys, uusi hallitsemisen logiikka ja rakenne [...] Imperiumi on

se poliittinen subjekti, maailmaa hallitseva suvereeni mahti, joka käytännössä sääntelee tätä globaalia vaihtoa.”⁶

Aalto, jonka harjalla Hardtin ja Negrin Imperiumi-diskurssi ratsasti, hautasi sen pian alle. Hardtin ja Negrin mukaan ”Yhdysvallat, sen enempää kuin mikään muukaan kansallisvaltio, ei nykyisin voi olla imperialistisen projektin keskus. Imperialismi on mennyttä aikaa.”⁷

Kuitenkin nyt syyskuun 11. päivän jälkeen Yhdysvallat toimi Carl Schmittin suvereenin kansallisvaltion tavoin: se teki globaalisti ”eron ystävän ja vihollisen välillä” ja teki itsestään elämän ja kuoleman Herran.

Neokonservatiivien propagoimasta ”Amerikan vuosisadasta” piti muodostua Amerikan globaali imperiumi. ”Neoconien” pyrkimys suoraan maailmanvaltaan on jäänyt yhdeksi ajan pois huuhtomaksi hiekkalinnaksi. Nyt *Frankfurter Allgemeine Zeitungin* (amerikkalaismyönteinen) kommentaattori saattoi esittää, että ”kuva USA:n globaalista, sotilaallisesti ylläpidetystä hegemoniasta on täysin väärä”.⁸ Sen sijaan hän Moisés Naímin tapaan luonnehtii nykyistä maailmanjärjestystä ”hyperpolaariseksi”, ts. järjestykseksi, jossa ”on useita isoja ja monia pieniä toimijoita, jotka kilpailevat vaikutus- ja tulkintavallasta – eikä kyse ole vain valtioista vaan myös yksityisistä toimijoista”. Monikeskisyyttä ja niin kutsuttua pehmeää voimankäyttöä korostaen pinnalle nousee jälleen ajatus Imperiumista.

Huolimatta Hardtin ja Negrin kirjan spekulatiivisesta luonteesta, joka johtaa heidät usein lähes tolkuttomuuksiin, minua viehätti kirjassa se, että he lähtevät käsityksestä, jonka mukaan ”modernin imperialistisen maailmankartan muodonmuutos ja maailmanmarkkinoiden toteutuminen kertovat siirtymästä kapitalistisesta tuotantotavassa”. Tämä tulee lähelle ajatusta, jolle oma työni on perustunut 1980-luvulta lähtien. Vaihtakaamme maisemaa selventääksemme tätä kysymystä...

Transnationaalinen *high-tech* -kapitalismi

Kymmenen vuotta sitten globalisaatiota saatettiin Rosenaun tapaan luonnehtia näin: ”nykyisin suosittu nimitys, jolla kuvataan sitä, että ihmiset, toiminta, normit, ajatukset, hyödykkeet, palvelut ja valuutat ovat entistä vähemmän kiinnittyneitä tiettyyn maantieteelliseen paikkaan ja siellä vakiintuneisiin paikallisiin käytäntöihin”.¹⁰ Sama kirjoittaja korostaa ajatusta ”merkittävästä ontologisesta siirtymästä” ja uudesta *conditio humana*sta. Hänen kaikenkattavan listansa vaikenee siitä, mikä hallitsee koko kenttää kuin musta aukko. Kyse on pääomasta – tai järjestelmänä kapitalismista. Sivuuttamalla tämän pääasian hän voi iloisena julistaa, ”että paikallistavien ja globalisoivien tendenssien välillä ei ole mitään sisäistä ristiriitaa”. Kuitenkin kapitalistinen globalisaatio merkitsee kansallisten rajojen läpäisemistä omistamisen rajoja suosien. Monessa tapauksessa tämä merkitsee sellaisten uusien aitojen pystyttämistä, jotka karkottavat ihmiset isensä mailta.

Koetan täyttää tämän aukon muutamilla huomioilla. Ne perustuvat useisiin analyyseihin, joita olen julkaissut

viimeisen kymmenen vuoden aikana. Joudun pakostakin hieman yksinkertaistamaan asiaa. Jotkut teistä muistavat Marxin kuuluisan aforismin:

”Käsimyly tuottaa feodaalierrojen yhteiskunnan, höyrymyly taas teollisuuskapitalistien yhteiskunnan.”¹¹

Meidän kysymyksemme kuuluu: minkälainen yhteiskunta on seurauksena tietokoneesta, kun perustana on kapitalismi. (”Tietokone” tarkoittaa tässä tietenkin koko IT-kokonaisuutta.) Jotkut voivat esittää vastalauseen ja kysyä: ”Miksi tietokone?” Eikö ole olemassa monia muita uusia teknologioita kuten bio- ja nanotekniikka? Kyllä, mutta nämä ja monet muut mikro- ja makroteknologiat saavat kiittää olemassaolostaan tietokonetta. Tämä *uni-versaalinen metakone*, joka perustuu kehittyneeseen mekanisaatioon, teki mahdolliseksi automatisoida monotoninen itseään toistava fyysinen työ kuten myös sellaiset älylliset toiminnot, jotka voidaan kääntää algoritmeiksi.

Kysymykseni ”minkälainen yhteiskunta on seurauksena tietokoneesta, kun perustana on kapitalismi?” esitetään usein ilman loppuosaa ”kun perustana on kapitalismi”. Niinpä silloin vastaus tuntuu helpolta ja ristiriidattomalta: tietokoneen seurauksena on informaatioyhteiskunta. Manuel Castells ja Pekka Himanen julistavat: ”Tämän yhteiskunnan perusta on informationalismi, mikä tarkoittaa, että ihmisten kaikkien elämäkäytäntöjen piirissä keskeiset toiminnot perustuvat informaatioteknologiaan, organisoidut (globaalisti) informaatioverkostoissa ja keskittyvät information (symbolien) prosessoinnin ympärille.”¹²

Trilogiansa ensimmäisessä, informaatioaikakautta käsittelevässä osassa Castells esitti, että ”uudessa teknistaloudellisessa järjestelmässä” on asiallisesti ottaen kyse ”*informaationaalisesta kapitalismista*”¹³. Myöhemmässä teoksessa *The Information Society and the Welfare State*:

The Finnish Model kapitalismi astuu sisään sivuovesta ja finanssipääoman kaavussa: niinpä kirjoittajien mukaan ”informaationaalisen talouden ytimen muodostaa informaatioteknologiaan perustuva finanssimarkkinoiden globaali verkosto”¹⁴.

Mutta sikäli kuin ytimessä tosiaan on finanssipääoma, jää yhä jäljelle kysymys siitä, miksi asia on näin. Saadakseni otteen siitä tasosta, jolta silmäilytynä kyse on ytimeltään rahoitusmarkkinoista, käytän *tuotantotavan* käsitettä. Siinä on kyse sekä alisteisesta välineiden että hallitsevasta välineellistämisen puolesta, tuotantovoimista ja yksityisomistukseen perustuvista tuotantosuhteista. Ensimmäiset asettavat rajat sille, mikä on teknisesti mahdollista, jälkimmäiset sille, mikä mahdollisuuksista toteutuu. Tässä kohtaamme aivan keskeisen ristiriidan: tuotantovoimat haastavat esiin julkisuutta, avointa lähdekoodia ja saatavuutta, mutta joka käänteessä edessä on kyltti ”Pääsy kielletty – yksityisomaisuutta”. Tämä synnyttää informaationsulkeumiin tähtääviä keksintöjä ja mahteja vastaan kamppailevan hakkerin uudenaikaisena historiallisena yksilöllisyyden muotona.

Mikäli Castellsin tapaan korostetaan, että finanssipääoman mahdollisuus liikkua globaalisti perustuu IT-teknologiaan, auttaa tämä vastaamaan toiseenkin kritiikkiin: sanotaan, että globalisaatiota kapitalististen maailmanmarkkinoiden muodostumisen mielessä ei voida pitää minään uutena ilmiönä, vaan kyse on nimenomaan kapitalismille luonteenomaisesta tendenssistä sen 1500- ja 1600-lukujen alkumuodoista lähtien, jollei jo aiemminkin. Tämä on tietenkin totta. Riittää kun siteeraamme *Kommunistista manifestia*¹⁵:

”Tarve laajentaa alituisen tuotteittensa menekkiä ajaa por-

Asioihin tarttuva filosofi

Wolfgang Fritz Haug (s. 1936) toimi filosofian professorina Berliinin Freie Universitätissä vuosina 1979–2001. Hän on ensi vuonna 50 vuotta täyttävän *Das Argument* -aikakauslehdessä ja *Argument* -kustantamon perustaja. Frankfurin koulukunnan legendaarisen *Zeitschrift für Sozialforschungin* perinnettä jatkava *Das Argument* on kehittynyt saksalaisen kiellialueen tasokkaimmaksi filosofis-ihmistieteelliseksi julkaisuksi.

Haug on myös Berliinin Kansanyliopiston (Volsuni) ja Berliner Institut für Kritische Theorien (InkriT) perustaja. Hän on julkaissut lukuisia radikaalia ja ”asioihin tarttuvaa” (Brecht) ajattelua kehittäviä teoksia, kuten viimeksi *High-Tech-Kapitalismus* (2003, 2. painos 2005), *Neue Vorlesungen zur Einführung ins ‘Kapital’*

(2006) ja *Einführung in marxistisches Philosophieren* (2006). Hänen aloitteestaan ja johdollaan julkaistiin Antonio Gramscin *Vankilavhkojen* saksankielinen kriittinen laitos. Haug myös johtaa yli tuhat tutkijaa kaikkialta asutuilta mantereilta koostavaa Marxisin historiallis-kriittisen sanakirjan julkaisuhanketta. Tämän *Historisch-kritisches Wörterbuch des Marxismus* -teoksen ensimmäinen osa ilmestyi 1994, seitsemäs osa on tulossa kahtena laajana niteenä vuonna 2008.

Haugin kansainvälisesti tunnetuin teos on *Kritik der Warenästhetik* (1971, *Critique of Commodity Aesthetics*, Polity Press 1986), joka Saksassa on yltänyt kymmeneen painokseen. Stuart Hall luonnehtii teosta englanninkielisen laitoksen esipuheessa rohkeaksi ja haastavaksi avaukseksi tavaräestetiikan (eli tu-

tummin mainonnan) toiminta- ja vaikutustapojen kartoittamisessa.

Suomeksi Haugilta on luettavissa teokset *Luentoja Marxin Pääomasta* (Kansankulttuuri 1983), *Mainonta ja kulutus* (Vastapaino 1982) ja *Ideologiset mahdit ja vastarinta* (Tutkijaliitto 1983), artikkelit Tavaräestetiikka globalisaatiovoimana (*Tiedotustutkimus* 1998), Globalisaatio Manifestissa ja nykypäivänä (*niin & näin* 4/1999) sekä haastattelu Burn-outista uuden marxismien syntyyn? (*Kulttuurivihkot* 3/2005).

Haug on merkittävimpiä aikamme filosofeja, jonka radikaalit näkemykset haastavat vallitsevan konformismin, kuten nyt julkaistava globalisaation ristiriitoja koskeva puheenvuoro Tampere-talon Suuressa filosofiatapahtumassa 2007.

Juha Koivisto & Mikko Lahtinen

]] Millaisen yhteiskunnan tietokone tuo meille pääoman hallitessa? Vastaukseni on: ylikansallisen high-tech -kapitalismin.”

varistoa kaikkialle maapallolla. Kaikkialle sen täytyy pesiytyä, kaikkialle asettua viljelemään, kaikkialle solmia yhteyksiä.”

”Maailmanmarkkinoita hyväkseen käyttäen porvaristo on muuttanut kaikkien maiden tuotannon ja kulutuksen yleismaailmalliseksi.”

Nykypäivän niin kutsutut globaalit pelaajat eivät tietenkään ole ensimmäisiä yhtiöitä, jotka toimivat useissa eri maissa. Ylikansallisissa yhtiöissä uutta ja niiden taloudellisen menestyksen kannalta ratkaisevaa on ollut niiden informaatioteknologinen perusta. Internet on high-tech -infrastruktuurina antanut yhtiöiden johdolle oman toimivan tuotantovälineen. Siihen liittyvä tilan ja ajan tihentymisen tekee mahdolliseksi yhtiöiden ylikansallisen hajauttamisen ilman reaaliaikaisen koordinaation menetystä. ”Lohkojakoja ylittävänä teknologiana” se mahdollistaa suhteellisten kilpailuetujen etsinnän.

Tämän seurauksena kilpailu iskee suoraan yhtiön eri ansaintakeskuksiin, ja kuten Kansainvälinen valuuttarahasto IMF esitti, ”tilaukset kulkevat kuluttajien etujen mukaisesti ympäri maailman kaikkein kilpailukykyisimmälle tuottajalle”¹⁶. (Näemme myöhemmin, että tässäkin on kyse eräänlaisesta ”myrkyllisestä lahjasta”.) Voittoperiaate tavallaan hajottaa vanhan tavan ymmärtää yhtiö. Hintojen ja muiden mahdollisuuksien jatkuva valvonta ja vertailu läpäisee kaikki rajat. Yhtiörajat ylitetään ”ulkoistamisen” ja kansallisvaltioiden rajat tuotantopaikan siirtojen avulla. Äärirajana olisi kuuluisa ”virtuaalinen yhtiö”, joka koostuisi vain internetissä toimivasta tietokonepohjaisesta kaupankäynnin keskuksista: tuotannon, jakelun ja palvelut se olisi ulkoistanut. Ehkä se ulkoistaisi myös tutkimuksen ”crowdsourcingia” hyväksi käyttäen (”crowdsourcing” sai yli 2,5 miljoonaa hakutulosta Googlessa!). Näin tilaajana toimiva pääoma välttää ottamasta mitään riskejä; se ulkoistaa riskit ja vastuut alemmalle tasolle yhä halvemmille alihankkijoille tai niille atomi-

soiduille, ”hukassa oleville tai kyllästyneille aivoille, jotka kiertelevät internetissä”.

Siinä missä ulkoistaminen vähentää yhtiön itse suoraan kuluttaman elävän työn määrää suhteessa sen epäsuoraan tai välilliseen kulutukseen, pääomavienti voidaan ymmärtää ulkomaisen halvan työvoiman ”sisäistämisenä”, millä pyritään rahallisesti samaan tulokseen, nimittäin voittosuhteen kasvattamiseen. Molemmissa tapauksissa tuloksena on pääoman etuja palveleva kansainvälisen työnjaon muutos. Tähän liittyy myös kansainvälisen kokonaistyövoiman – eli *Weltgesamtarbeiterin* kuten Marxin sanoisi – koostumuksen dramaattinen muutos.

Millaisen yhteiskunnan tietokone tuo meille pääoman hallitessa? Vastaukseni on: ylikansallisen *high-tech* -kapitalismin. Tarkastelkaamme yhtä sen toimijoista ja erästä sen tyyppillisimmistä tavaroista, nimittäin Nokkia ja matkapuhelinta.

Tapoja lähestyä Nokkia ja matkapuhelinta

Matkallamme rautatieasemalle jouduimme pujottelemaan jalkakäytävälle kadun molemmin puolin kurottavien erikoistarjousten ohi. Aletarjoukset kävivät kilpaa keskenään; tavallista oli vähintään 40% alennus, mutta vastaan tuli 70%:n tai jopa 90%:n alennuksia. Takki hintaan 9,50 euroa tai kokonainen vapaa-ajan asu hintaan 19 euroa. Matkan varrella oli myös jo lapsuudestani tuttu pieni tupakkakauppa. Se oli jäänyt kahden räikeän matkapuhelinmyymälän puristuksiin, kolmas kadun toisella puolella myi näyttävästi Nokkia. Kaksi muuta myymälää on erikoistunut konkurssiin menneiden yhtiöiden tuotteiden myyntiin. Tästäkö kaikesta on kyse, kun globalisaation sanotaan hyödyttävän nimenomaan kuluttajaa? Lähes kaikki vanhat kaupat ovat kadonneet.

Nokian toinen, aiempi läsnäolo tässä kaupungissa tuntuu yhä poissaolona. Viime vuonna meillä esiintyi työntekijöiden nälkälakkoja, kun Panasonic sulki paikallisen tehtaan, jossa oli 600 työpaikkaa. Valmistellessani tätä esitystä löysin yhteyden näiden epätoivoisten, häviöön tuomittujen kamppailujen ja Nokian viimeisen 15 vuoden menestystarinan välillä. Jorma Ollilan astuttua johtoon Nokian menestys perustuu ”tulevaisuuden signaalien”¹⁷ havaitsemiseen ja nopeaan reagointikykyyn, mikä on menestyksekkäs toimintatapa niin kauan kuin kilpailijat ovat vielä puoliuunessa. Eräät Ollilan johdolla toteutettujen toimien jälkiseuraukset iskivät omaan kotikaupunkiini Esslingeniin, joka on noin 100 000 asukkaan kokoinen kaupunki. Nokia myi siellä sijainneen kuvaputkitekhtaansa Matsushitalle vuonna 1995 otettuaan vaarin signaalista, että LCD- ja plasmakuvaruudut olivat halpenemassa. Siihen verrattuna olisi ollut paljon aikaa vievempää ja kalliimpaa modernisoida tehdas. Kymmenen vuotta myöhemmin Panasonic sulki tehtaan.

Siinä missä laivan upotessa kapteenin on oltava viimeinen, joka jättää laivan, joustavassa globaalissa nykykapitalismissa kapteenin tehtävä on havaita signaalit uhkaavasta uppoamisesta ja lähteä ensimmäisenä. Imagon kannalta on huonoa, mikäli poistuu liian myöhään laivan

jo upotessa, kuten Siemensille kävi sen myydessä matkapuhelintuotantonsa BenQ:lle, joka muutaman kuukauden kuluttua lakkautti sen työläisten kustannuksella. Näyttää muuten siltä, että Siemens toimi näin hankkiutuakseen sen ja Nokian yhteisyritykseen ”Nokia Siemens Network” (NSN), jonka pitäisi hyvässä lykyssä aloittaa toimintansa hyvinkin pian.¹⁸

Nokian *Business Review*’n ja *Financial Statements 2000*:n mukaan yhtiöllä oli kehitystoimintaa 15 maassa, tuotantoa kymmenessä ja markkinoita yli 130:ssä maassa.¹⁹ Vain alle 2% sen myynnistä tapahtui Suomessa, enemmistö sen työvoimasta työskenteli ulkomailla (25 000 Suomessa) ja 90% Nokiasta oli ulkomaisten sijoittajien omistuksessa²⁰. Suomen työvoimasta vain 1% teki töitä suoraan Nokialle, mutta 25% Suomen kokonaisviennistä (ja 70% IT-alan viennistä) muodostui Nokian tuotteista. Näiden lukujen valossa tämä ylikansallisesti omistettu ja toimiva matkapuhelin- ja verkkovalmistaja on esimerkillinen globalisaation edistäjä. Nokian yhdessä muiden suomalaisten IT-alan yritysten kanssa muodostaman klusterin – jonka synnyn teki mahdolliseksi Suomen valtion ihailtavan kaukonäköinen politiikka – ansiosta Suomesta on muodostunut kansainvälinen esimerkki mahdollisuudesta navigoida menestyksellisesti läpi globalisaation karikoiden.

Kääntykäämme nyt tarkastelemaan matkapuhelinta, tavaraa, jonka kehityskaari liittyy niin läheisesti aiheenamme olevaan globalisaatioon ja joka on niin syvästi globalisaation ristiriitojen leimaama. Kännykkä merkitsee vapautumista kiinteän verkon kahleista, ts. vapautumista kommunikaatiovälineen kuulumisesta tiettyyn paikkaan. Se, että suomalaiset keksivät kännykälle uusia käyttötapoja, tuli sen valmistajalle Nokialle yllätyksenä: kyseessä on myös Castellsin ja Himasen mainitsema ”lively messaging culture”.²¹ Aluksi en ollut uskoa tätä; ”lively messaging culture” oli suunnilleen viimeinen asia, jonka saatoin yhdistää kokemuksiini jokseenkin vähäpuheisista suomalaisista. Nyt kuitenkin opin, että vuonna 2001 viisi miljoonaa suomalaista lähetti yli miljardi tekstiviestiä. Toisaalta asiaa tarkemmin pohtiessani hoksasin itse asiassa sangen luontevaksi, että maksimissaan 160 merkin pituisen tekstiviestin kehittivät nimenomaan ihmiset, jotka eivät turhia puhele.

Mikä menestystarina!²² Se alkoi Suomessa 60–70 prosentin osuudella maailman liittymistä niinkin varhain kuin vuosina 1982–83.²³ Tänäpäin joka kolmas planeettamme asukas liikkuu oman kännykkänsä kanssa. *El País*-lehden hiljattain julkaiseman tiedon mukaan Espanjassa on enemmän kännyköitä kuin ihmisiä. Japanissa 73% 18–35 vuotiaista on korvannut sillä rannekellon. Siinä missä miljardin ensimmäisen liitännän saavuttaminen kesti 21 vuotta, toinen miljardi kertyi kolmessa vuodessa. Vuoden 2005 lopussa Kiinasta oli tullut suurin markkina-alue, jossa oli jo 395 miljoonaa kännykkäliittymää.

Saksan kielessä matkapuhelimesta puhutaan englannista peräisin olevalla, ”käsillä olevaa” ja ”helppokäyttöistä” tarkoittavalla ilmaisulla ”handy”. Viime vuosikymmenen aikana olemme saaneet tottua puhelin-

ensimmäinen kännykkä soi tässä salissa. Nykyään yhä useammat IT-teknologiaan perustuvat toiminnot yhdistyvät ”handyssa”, jonka puhelinluonne on saanut yhä enemmän väistyä taka-alalle TV:n, pelikoneen, musiikkisoittimen, navigaattorin, (video)kameran ja internetliittymän tieltä. Tämä tietokoneesta haarautunut vehje edustaa samalla sekä globaalia paikallisuutta että paikallista globalisaatiota, rajatonta tavoitettavuutta.

Muistattekko Rockefellerien Standard Oil Companyn strategian? Petrolilamppuja jaettiin ilmaiseksi, jotta ihmiset saatiin kuluttamaan petroolia. Nykyään tarjolla on ilmaisia kännyköitä. (Tällä tavoin hankin myös omani.) Anna sen kantaa äänesi, ja lasku (eli englanniksi *invoice*) seuraa perässä. En mene yksityiskohtiin, mutta mainitsen vanhempien uuden huolenaiheen. Saksassa 12% 13–24 vuotiaista on velkaantunut keskimäärin 1800 euroa etupäässä huolettoman kännykkäkäytön vuoksi.

Lasten kännykät tekevät maailmassa reikiä satojen miljoonien huolestuneiden vanhempien kukkaroihin. Samanaikaisesti kaikki ne, jotka kirjoittavat, lukevat tai julkaisevat, joutuvat havahtumaan lukuisten nuorten poismuuttoon Gutenbergin galaksista kohti ”infosnackingiä”.²⁴ Matkapuhelimen innovaatiodynamiikka yhdessä sen monille nuorille käyttäjilleen aiheuttaman velkakriisin kanssa ovat oireita perustavasta ristiriidasta, joka muovaa kännykän kehitystä. Vaihtakaamme maisemaa ja tarkastelkaamme erästä toista uhkaavaa velkakriisiä.

Velkojan ja velallisen suhteen kääntyminen: voiko vesi virrata ylöspäin?

Useimmille tarkkailijoille näyttää selvältä, että globalisaatioissa ”finanssipääoma on vallannut keskeisen aseman”, kuten Claude Serfati asian hiljattain ilmaisi. 1900-luvun viimeisten vuosikymmenien aikana totuimme velkojatalouksien tapaan riistää velkatalouksia. Maailman velkakriisi oli tuon suhteen dramaattisin ilmaus. Kehitysmaiden luotottaminen näytti globaalilta paluulta koronkiskontaan. Se edesauttoi kokonaisten valtioiden luhistumista – kuten esimerkiksi Jugoslavian tapauksessa, jossa velkojen sotavoimat lopulta pommittivat maidensa aiemmin rahoittamia rakennuskohteita. Nykyään voimme todistaa paradoksaalista käännettä: maailman kaksi eniten köyhiä sisältävää valtiota, Kiina ja Intia, luottavat maailman suurinta rikkaiden valtiota.

Tehkäämme historiallinen kiertomatka: ”antiikin maailmassa luokkataistelu toteutuu pääasiallisesti velkojen ja velallisten välisen taistelun muodossa”, huomioi Marx.²⁵ Hän esittää kaksi esimerkkiä, jotka ovat sekä vastakkaisia että toisiaan täydentäviä. Ensimmäinen koskee antiikin Roomaa ja se ”päättyy velallisen plebeijin häviöön, jonka jälkeen orjat tulevat hänen sijaansa.”²⁶ Toinen tapaus on yllättävä, sillä tällä kertaa ylhäällä olevat maksavat laskun: ”Keskiajalla taistelu päättyy feodaalisen velallisen häviöön ja tämä menettää valtiollisen valtansa samalla kun sen taloudellisen perustankin.”²⁷ ”Velkojan ja velallisen suhteen muotona on rahasuhde”, mutta tämä muoto, Marx lisää, ”kuvastaa tässä vain syvemmällä

Valokuva: Krista Muurinen

olevien taloudellisten elinehtojen vastakohtaisuutta”.²⁸ Pyrkikäämme saamaan niihin lähempi tuntuma.

Uusliberalismin perussy: 'markkinaintressit'

Vielä muutama vuosi sitten keskivertoamerikkalainen olisi ajatellut, että ”globalisaatio” on vain toinen ilmaus amerikanisaatiolle. Yhdysvaltojen ulkopuolelta se näytti pikemminkin karkeasti ottaen USA:n, Japanin ja läntisen Euroopan strategialta yhtenäistää maailmantalous ylikansallisten yhtiöidensä etujen mukaisesti. Tämä kolmikanta, jossa voimme tunnistaa Hardtin ja Negrin Imperiumin ytimen, kätki politiikkansa omilta kansalaisiltaan ja esitti myyтин hallitsemattomasta prosessista, joka pakottaa kaikki kansat kilpailemaan toisiaan vastaan. Tämä politiikka johti siihen, että yhä useampi maa hyppäsi samojen vankkureiden kyytiin, ja näin kyse oli itseään toteuttavasta ennustuksesta. Tämä antaa pohjaa ymmärtää eräs toinen paradoksi: *Globalisaatio on amerikanisaatiota, joka heikentää Yhdysvaltojen asemaa.*

Maaailmanmarkkinoilla kilpailevat erilaiset tuotantotavat erilaisine tuottavuusasteineen. Kysymys kuuluu, mitä tapahtuu, kun kokoonpanoltaan teknisesti korkeampi yhdistelmä kilpailee yksinkertaisemman kanssa, esimerkiksi joustava automatisaatio yhdenmukaistetun massatyön kanssa? Kilpailu koskee karkeasti ottaen hintaa, laatua, markkinoille pääsyä ja brändiä (kulut-

tajien tapaa tunnistaa tai arvottaa tietty nimi). Kustannushinnat riippuvat työn tuottavuudesta, palkkatasosta ja pääoman arvonalennuksesta yhdistyneenä tuotannon mittakaavaan.

En mene tarkempiin yksityiskohtiin. Näillä parametreillä mitattuna eri tasoilla liikkuvia kansantalouksia ovat perinteisesti erottaneet tullimuurit – ja joskus myös todelliset muurit kuten rautaesirippu tai USA:n rakentama muuri Meksikon vastaisella rajalla. (Saatetaan esittää vastaväite, että tämän muurin tarkoitus on estää ihmisten, ei tavaroiden saapuminen maahan. Kuitenkin myös työvoima on tavara, joskin on totta, että sen liikkumisen kontrollin taustalla olevat syyt eroavat niistä, jotka johtavat tavarankierron kontrolliin.)

Pääsääntöisesti uusliberalistinen globalisaatiopolitiikka on tarkoittanut kansallisten suojelumekanismien poistamista kansainvälisen kilpailun edessä. Seuraukset ovat olleet hyvin vaihtelevia: villin kapitalismin leviäminen täällä, niin kutsuttujen jälkiteollisten yhteiskunnallisten rakenteiden sekä siihen liittyvän joukkotyöttömyyden, yhteiskunnallisen rappion ja loisimisen edistäminen tuolla. Kyse on siis muutoksista kansainvälisessä työnjaossa, sikäli kuin työttömyyden ja loisimisen edistämistä voidaan yhä kutsua ”työnjaoksi”. Jos lisäämme edelliseen kosmopoliittisen ”rahayhteisön” ja finanssikapitalismin hallitsevina intresseinä sekä kansallisvaltioiden

ja YK:n heikentymisen, saamme tulokseksi globalisaation, jollaisena sen kriitikot sen yleensä ymmärtävät.

Mitä tapahtuu, kun eriarvoisesti kehittyneiden alueiden välisen yhteydenpidon esteet poistetaan? Yhdysvallat ainakin uskoo, että mikäli se poistaisi varustuksensa Meksikon vastaiselta rajalta, toiset viisi miljoonaa siirtotyöläistä virtaisi maahan korkeampien palkkojen houkuttelemana murena näin työmarkkinoiden edes vähäistä sosiaalista ankkuroitumista. Tämä johtuu eri palkkatasojen suorasta yhteentörmäyksestä. Mitä eri tuottavuuden tasojen yhteentörmäykseen tulee, siitä DDR:n loppu on hyvä esimerkki. Maa oli aikoinaan maailman talouksista sijalla 11 mitattaessa elintaso. Kuitenkin DDR romahti kuin atomipommin iskusta, kun sen rakentama muuri murtui ja sen rahayksikkö vaihdettiin tuottavuudeltaan paljon tehokkaamman läntisen Saksan D-markaksi. Lisäksi DDR:n kansalaiset olivat jo kauan ottaneet osaa kapitalistisen Lännen mielikuvamaailmaan.

Kun Lännen tuotteet vihdoinkin pääsivät virtaamaan maahan, edes käyttöarvoltaan paremmat tai hinnaltaan halvemmat tuotteet eivät vältäneet tätä tuomion päivää. Jopa ”hollantilainen tomaatti”, tunnettu mauttomuudesta ja hyvästä ulkonäöstään, syrjäytti onnetoman paikallisen sukulaisensa, jossa sentään oli jotain makua. Tämä oli ”opetusnäytelmä” siitä, miten tuottavuuskilpailun vaikutukset ja tavaraestetiikka toimivat globalisaation moottoreina. Lähdettäessä kolmannen maailman maiden tasolta vetovoima on vielä moninkertainen. ”Globaali kylä” on valju vitsi verrattuna siihen, miten kylälle osoitetaan oma paikkansa globalisaatioissa. Globalisaatio alkaa paradoksaalisena kaupungistumisena. Reitti johdattaa globaaliin kaupunkiin. Sitä ympäröivät miljoonien ja taas miljoonien ihmisten *favelat*, joiden asukkaat haluavat päästä osalliseksi kapitalistisesta siviilisaatiosta.

Uusi päävelallinen

Eräs uusliberalismin ristiriidoista on sen suhde keynesiläisyyteen. Keynesiläisyyden sosiaalinen versio on pitkälti hylätty, mutta jo Reaganin aikana kasattiin maailmanhistorian suurin velka, suurimmaksi osaksi sotavarusteluun suunnatulla keynesiläisyydellä. Yhdysvaltojen nykyhallinnon ennennäkemätön rahankäyttö varustautumiseen jatkaa samalla linjalla. Itse asiassa Yhdysvallat toimii samaan aikaan sekä perimmäisenä maailmankuluttajana että maailman sotilasmahtina, jälkimmäinen ensimmäisen ylläpitämiseksi. Sitä on verrattu jättimäiseen Wal-Martiin, jolla on armeija ja dollareita tuottavat painokoneet. Samalla sinne kuitenkin keskittyvät maailman tärkeimmät tekniset innovaatiopotentialit.

Seurauksena on, että todistamme merkittäviä uudentyyppistä maailmankeynesiläisyyttä, jossa sotavarusteluun suunnattu keynesiläisyys saa täydentäväksi vastapoolikseen kulutukseen suuntautuneen velkaantumisen: USA vastaanottaa rahaa mailta, joilta se ostaa enemmän kuin mitä se niihin vie. Toisin sanoen rahoittamalla USA:n ylikulutusta Kiina, Saksa ja monet muut maat mahdollis-

tavat oman ylituotantonsa. Itse asiassa kyse on etupäässä Kiinasta: vuoden 2007 kahden ensimmäisen kuukauden aikana Kiinan vientilylijäämä oli 40 000 miljoonaa dollaria, kolme kertaa enemmän kuin edellisenä vuonna.

Valuuttavarannot ovat oire: 1990-luvun jälkeen keskuspankkien vieraiden valuuttojen varannot yli nelinkertaistuivat 858 miljoonasta 3,4 miljardiin dollariin. Eräs yllättävä asia on, että jo 2005 60% näistä varannoista oli BRIC-ryhmän mailla (Brasilia, Venäjä, Intia ja Kiina). Klassisen keynesiläisyyden mukaisesti USA laskee liikkeelle lainoja rahoittaakseen oman lisäkysyntänsä, mutta tämän kysynnän todellinen kattaminen tapahtuu – vastoin keynesiläisiä oppeja – ulkomailla. Ikään kuin Yhdysvallat sanoisi muulle maailmalle: ”Olette minulle velkaa lainani”.

Uusimpien lukujen mukaan²⁹ USA:n kauppavaje vuonna 2006 vastasi noin 6,5% sen bruttokansantuotteesta. Tämä merkitsee, että USA:n täytyi ja täytyy houkutella vuoden joka ikinen päivä keskimäärin 2,35 miljardia dollaria (toisin sanoen 2350 miljoonaa dollaria) ulkomailta. Olettakaamme hetken, että tämä 6,5 prosentin ylikulutus edustaisi USA:n koko taloutta. Kyse olisi – Marxin sanoin – siitä, että kansakunta, joka ”ainoastaan ostaa, mutta ei myy, ja siis myös vain kuluttaa tuottamatta mitään”³⁰, olisi onnistunut kytkemään itsensä globaaliin kiertooprosessiin. Siteeraan vielä Marxia:

”Niinpä esim. Vähän-Aasian kaupungit maksoivat vuotuista rahaveroa muinaiselle Roomalle. Tällä rahalla Rooma osti niiltä tavaroita ja osti niitä liian kalliista hinnasta. Vähäaasialaiset petkuttivat roomalaisia houkutellessaan kaupan avulla valloittajilta takaisin osan veroa. Mutta kuitenkin juuri vähäaasialaiset todellisuudessa tulivat petkutetuiksi. Heidän tavaransa maksettiin heille yhä edelleenkin heidän omilla rahoillaan.”³¹

Nykyään Yhdysvallat käyttää osaa Aasian luotoistaan ikään kuin kyseessä olisi vero sotilaallisen *high-tech* -koneiston rahoittamiseksi. Tuo koneisto ei ehkä valloita rahoittajiaan, mutta ainakin se alistaa ne USA:n ylivaltaan. Tämän verran asetelma muistuttaa Roomaa. Muu asetelma on kuitenkin kääntynyt pääläelleen: *Ensinnäkin*, kyse ei ole verosta vaan lainasta, joka voidaan vetää takaisin. *Toiseksi*, sen tehtävänä on pitää dollari vahvana ja Yhdysvaltojen korkotaso matalana. *Kolmanneksi*, Aasian tuotteita ei myydä liian kalliilla vaan liian halvalla tosiasiallisille imperiaalisille mahdeille.

Ikään kuin viennin mestaruusliiga sanoisi Yhdysvalloille: ”Olet meille velkaa ylikulutukseksi. Sinun Wal-Martisi ja sodankäyntisi ovat oman lisäarvomme realisoinnin välttämättömiä ehtoja. Jos menisit vararikoon, menisimme kaikki.” Kiinan mahdollisuus kuluttaa vierasta lisäarvoa on eri kysymys: siellä raha menee tuotaviin investointeihin. Mutta samalla ongelma vain siirtyy. Kiinan mahdollisuus ylituottaa pääomaa on vain ajan kysymys – ja pääoman sinänsä *täytyy* ylituottaa! Itse asiassa Kiina ylituottaa jo nyt. Mitä muuta kuin ylituotettua pääomaa on se finanssilylijäämä, jolla rasvataan Yh-

dysvaltojen ylikulutuskonetta? Tässä voidaan panna merkille uusi erikoinen herra-renki -dialektiikan versio.

Kiina-efekti

Mitä tapahtui, kun Kiina, jonka valtion omistaman teollisuuden tuottavuus oli huono, avasi asteittain rajojaan ylikansallisille yrityksille? Muutaman vuoden kuluessa maasta muodostui ylikansallisen pääoman ensisijainen kasautumisalue. Aivan kuten polttoaineen ja hapen sekoittumisesta muodostuva räjähdyskaasu, joka antaa voiman polttomoottorille, voitonälkäisen pääoman ja halvan, tavarannälkäisen työvoiman kohtaaminen Kiinan laajuudessa mittakaavassa muodosti räjähtävän sekoituksen, joka sinkosi Kiinan maailman tehdashalliksi ja maailmantalouden tärkeimmäksi moottoriksi.

Kiinassa työvoimakulut saattavat olla jopa kaksikymmentä kertaa pienemmät kuin läntisessä Euroopassa ja muissa OECD-maissa, lisäksi sosiaali- ja ympäristökulut ovat mitättömät. Ylikansallisten yhtiöiden näkökulmasta kiinalainen kasautuminen on pelkkä sivutuote. Niiden hallinnassa voimavarat suunnattiin sisämarkkinoilta maailmanmarkkinoille. Samaan aikaan työpaikat siirtyivät korkeiden palkkojen alueilta tähän matalapalkkamahaan.

Tämä seuraus mielessäni olin ensin ajatellut otsikoida esitelmäni seuraavasti: ”kiinalaiset hinnat – kiinalaisten palkkojen kustannuksella?” tai ”kapitalistisen globalisaation antinomiat”.

Näyttää siltä kuin köyhät olisivat tehneet aseensa omasta köyhyydestään. Sen sijaan, että he olisivat pyrkinet pakolonastamaan riistäjien omaisuuden, he houkuttelivat nämä riistämään. Toimeton pääoma ryntäsi sisään. Työtömyys kasvoi siellä, mistä ulkomainen pääoma tuli.

Kiinalaisten oli otettava taakakseen kaksi epäkohtaa. Heidän oli tuotettava raaka-aineensa maailmanmarkkinoille tavalla, jonka kääntöpuolena oli valtava (maailmanlaajuisesti vaikuttava) lisäys ympäristösaastumisessa. Mitä kaupan ehtoihin tulee, heidän oli hyväksyttävä valtion vetäytyminen yhteiskunnallis-taloudelliselta kentältä ja valtava kiilu kansainvälisissä haltuunoton suhteissa. Vallalla on kaksi toisiaan täydentävää logiikkaa: ”arvonluomisketjun” toisessa päästä ilmaantuu suuri määrä halpoja tuotteita, samalla kun tämän ketjun toisessa päässä otetaan haltuun suhteettoman suuri prosentiosuus koko tuottajien ketjun luomasta arvosta.

Siinä missä arvon luomisen ja haltuunoton epäsuhta kohtelee kaltoin uuden kiinalaisen proletariaatin massoja, vastaava epäsuhta kohtelee kaltoin vanhaa proletariaattia ja tuottaa kasvavaa levottomuutta sekä uusia rasismien ja populistien muotoja kehittyneissä kapitalistisissa maissa. Saksan ja Ranskan kaltaiset maat, joihin on perinteisesti liitetty sosiaalinen hyvinvointi, korkea palkkataso, säännelty työaika ja niin edelleen, ovat noidankehässä: 1. vaaditaan palkkojen alentamista, muuten työpaikat siirtyvät matalapalkkamaihin. Tähän liittyviä seurauksia ovat: 2. vähentynyt kulutuskysyntä ja 3. sosiaaliturvajärjestelmien kriisi. Esimerkiksi yllisyyksiautojen valmistaja Porsche on vähentänyt omaa valmistusosuuttaan merkin Saksassa

koottujen autojen kohdalla noin 15 prosenttiin, ja komponenttien ulkoistettu tuotanto on vaellellut maasta toiseen yhä halvemman työvoiman perässä. Niinpä vähemmän kehittyneen maan teollistumisen kääntöpuolena on ainakin osittainen teollisuuden väheneminen kehittyneessä maassa.

Kuukausi sitten tehdyn mielipidekyselyn mukaan viennin maailmanmestaruusmaassa Saksassa ihmiset ovat ”syvästi vakuuttuneita kuuluvansa globalisaation häviäjiin”.³² Vähemmän merkillinen ei ole se Yhdysvalloissa aiemmin tehdyn kyselyn tulos, jonka mukaan 39% vastaajista uskoi kuuluvansa rikkaimpaan prosenttiin maansa väestöstä. Molemmat käsitykset ovat naurettavia, mutta yhdessä ne paljastavat toisiaan täydentävän realisminsa: maailman rikkaimpiin kuuluvissa maissa tällä tavoin vastanneiden enemmistö tuntee tulleen petetyksi mitä tulee heidän ja heidän lastensa mahdollisuuksiin elää säällisissä olosuhteissa.

Kiinalaiset hinnat herättävät ihmisissä vastustamattomia vetoa kaikkialla maailmassa. Kuten Berliinin Taidakatemian entinen rehtori Adolf Muschg totesi, ”ei ole olemassa mitään uusliberaalimpaa kuin asiakas.” Kuluttajien edun ollessa kyseessä tuottaja katoaa, kuten tapahtui DDR:n viimeisinä päivinä. Sikäli kun tuottaja ja kuluttaja ovat yksi ja sama henkilö, yhteiskunta ajautuu kohtalokkaaseen dilemmaan. Ei vain ylikansallisen pääoman keskuksissa vaan myös sellaisissa hyvin erilaisissa maissa kuin Turkki, Marokko ja Meksiko monet entiset työläiset – ja etenkin monet sellaiset nuoret, joista olisi ennen tullut työläisiä – päätyvät vara-armeijaan, jonka useimpia jäseniä ei ehkä koskaan enää tarvita. Heidän elantonsa käy yhä hankalammaksi ja kapeammaksi. ”Olemme matkalla kohti kestämatöntä työttömien kuluttajien maailmaa”, valitti hiljattain Eurotexin toimitusjohtaja Filiep Libeert. Hän esitti paikkansapitävän ajatuksen, jonka Marx jo kauan sitten esitti kaukonäköisesti *Manifestissaan* kirjoittaessaan, että porvaristo ei kykene lopulta estämään proletariorjansa vajoamista ”tilaan, jossa sen täytyy itse elättää orjaa, sen sijaan että orja elättäisi sitä itseään”.³³

Kilpailun ja pakollisen innovoinnin ristiriidat high-tech -varustelukilvassa

London Centre for Economic Policy Researchin johtajalle asiat ovat yksinkertaisia: ”Kilpaillakseen Kiinan kanssa ei tarvitse työskennellä yhtä pitkään kuin kiinalaiset tai alentaa palkkaa heidän tasolleen, vaan on pidettävä tuottavuus heidän tasoaan korkeammalla, mikä onnistuu paremmalla työn organisoinnilla, pääoman ja teknologian suuremmalla panostuksella sekä laadullisesti paremmalla koulutuksella.”³⁴ Mutta toisaalta takaa-ajo on jo täydessä vauhdissa. Tähän sopii vitsi, jonka saksalainen McKinseyn johtaja mielellään kertoo: Erämaassa kaksi miestä pakenee leijonaa paljain jaloin. Toinen heistä pysähtyy laittaakseen urheilutossut jalkaansa. Toinen kysyy: ”Luuletko olevasi leijonaa nopeampi?”, ”En”, vastaa toinen, ”mutta nopeampi kuin sinä.” Millä tahansa tavalla sitten voitetaan, jätät jonkun toisen pitelemään lasta. Gabor Steingart,

teoksen *The War for Wealth (Weltkrieg um Wohlstand)*³⁵ kirjoittaja, katsoo Saksan väestön hajonneen kahteen vastakkaiseen puolueeseen: ”ei-minun-kanssani-puolueeseen” ja ”ihmiset-juoskaa-nopeammin-puolueeseen”.³⁶ Jälkimmäiset tekevät välttämättömyydestä hyveen. He näkevät itsensä saavuttajien eliittinä. Heidän ihanteensa mukaan ”Vahva mies taistelee, heikko kuolee”, kuten Brecht muotoili *Puukko-Mackissään*.

Yksi ase taloudellisessa taistelussa elämästä ja kuolemasta on innovointi, tämä ”tuottavuuden kasvun perimmäinen lähde” kuten Castells ja Himanen asian muotoilevat. Kyseeseen voi tulla ”tuotetta, prosessia ja organisaatiota koskeva innovaatio”, he julistavat.³⁷ Innovointi on vain kaunis tapa puhua kilpailusta. Uutuus on aina hetkellistä. Varhainen lintu madon nappaa. Ylikansallisten yhtiöiden kesken on käynnissä jatkuva kilpailu voittajista ja häviäjistä. Innovaatiopuhe häivyttää myös toisen ulottuvuuden: ylikansallisten yhtiöiden on pidettävä teknologinen johtoasemansa suhteessa kehittyviin maihin.

Tässä syntyy päämäärien välinen ristiriita. Yhtäältä halvan työvoiman saatavuus vähentää kilpailuetua, jota tavoitellaan investoimalla kehittyneeseen teknologiaan. Toisaalta kilpailukyky suhteessa halpaan työvoimaan riippuu teknologisesta etulyöntiasemasta. Jonkinsorttisen *high-tech* -tuotannon käynnistäminen halvan työvoiman maassa merkitsee väistämättä ainakin jonkinlaista tietäntäsiirtoa. Kilpailu pakottaakin ylikansalliset yhtiöt hyödyntämään mahdollisuutta, joka vaarantaa niiden kilpailukyvyä; näin ne itse myötävaikuttavat innovaatioihin perustuvan tämänhetkisen johtoasemansa kyseenalaistamiseen. Tästä antinomiasta seuraa väistämättä keskeytymätön teknologinen kilpavarustelu. Niin kauan kuin halpaa työvoimaa on saatavilla, laadulliset innovaatiot ja vastaavien uusien tarpeiden luominen jatkuvat, samalla kun tuottavuuden kehittäminen uusien teknologioiden avulla johtaa kasvuun, joka ei lisää työpaikkoja vaan saattaa pikemminkin jopa vähentää niitä.

Ambivalenssin aika: kapitalismi ihmiskunnan moniarvoisen yhdistymisen välineenä ja esteenä

Ristiriidat ovat toivomme, sanoo Brecht. Toivo on tuloista surusta, kuten Spinoza opettaa, sillä toivoa leimaa todellisen toimijuuden puuttuminen. Joka tapauksessa meidän on lähdettävä kapitalistisen kehityksen ristiriitaisuudesta voidaksemme nähdä – kaikkien kauhujen läpi – ”ihmislajin historiallisen yhdistymisen”, käyttäkömme Antonio Gramsci sanoja.³⁸ Hän ei näe tuon prosessin pääesteitä kulttuurisissa tai uskonnollisissa eroissa, vaan niissä ”sisäisissä ristiriidoissa, jotka repivät ihmisyhteiskuntaa”.³⁹

Eikö nykyinen ylikansallinen, *high-tech* -kapitalistinen tuotantotapa kuitenkin edistä – kuinka tahansa ”barbaarisissa” leivän ja sirkuksen muodoissa, väkivallan kehystämänä – ihmislajin historiallista yhdistymistä? Siihen särkyneeseen universalismiin, jossa rikkaisiin ja köyhiin jakaantunut ihmiskunta esittäytyy itselleen spek-

taakkelinä, heijastumana viihteen ja tavarahoukutusten illusorisessa peilissä, on kaikesta huolimatta latautunut haurasta messiaanista potentiaalia, kun ihmislaji tässä vieraantuneisuudessa ensi kertaa kokoaa itsensä ihmiskuntana. Meillä on jo rakennuselementit sellaiselle taloudelliselle perustalle, joka vapauttaa lopulta yksitoikkoisesta ja elämää kuluttavasta työstä ja asettaa, kuten Marx *Grundrissessä* esitti, työläisen strategiseen asemaan koneen vierelle, sekä luo teknologian, joka näyttää olevan kuin ennalta määrätty ratkaisemaan valtiokeskeisyyden ja vapaiden yksilöiden yhteenliittymän välisen ristiriidan. Pitäisikö meidän vastustaa internetiä, koska se tosiasiaa jättää ihmiskunnan enemmistön ulkopuolelleen, vai kamppailla kaikkien osallistumismahdollisuuden puolesta? Ei ole mieltä kamppailla globalisaatiota vastaan. Ratkaiseva kamppailu käydään globalisaation humanisoinnista.

Globalisaatio merkitsee yhden yhteisen ihmisten maailman muodostumista. Toisenlainen globalisaatio on mahdollinen. Talo, jossa on monia huoneita erilaisille yksilöille, kuten Gorbatsšov tapasi sanoa, maailma johon sopii monia maailmoja, käyttäkönsä zapatistien muotoilua, lyhyesti sanottuna moniarvoinen universalismi, joka on oppinut erilaisuuden läksyn. Maailman ollessa sellainen kuin on tämä kuulostaa epärealistiselta.

Demokraattinen ja sosiaalisesti lievitetty kapitalismi näytti paremmalta vaihtoehdolta jopa pääoman näkökulmasta niin kauan kuin vaihtoehtona oli autoritääriäinen valtiososialismi kaikkine ihmisoikeuksiin, talouteen ja ekologiaan liittyvine ongelmineen. Kun tämä vaihtoehto sortui, useimmissa maissa kapitalismi hylkäsi monet sosiaaliset piirteensä. Sen tärkein edustaja Yhdysvallat on jo kuudetta vuotta johdonmukaisesti etäännyttänyt sellaisista oikeusvaltioihin liitettyistä demokraattisista oikeuksista kuten *habeas corpus*, lainmukaisuus, kidutuksen kieltäminen ja oikeus yksityisyyteen. Nykyään on monilta osin irtaannuttu niistä kapitalismin sosiaalipoliittisista puitteista, jotka olivat tulosta työväenliikkeen kamppailuista oloissa, joita leimasi fordismiin nojaavien itäisten ja läntisten järjestelmien vastakkainasettelu. Pohjimiltaan nuo pehmennykset nojautuivat kansallisvaltioihin. Sittemmin, kuten Armand Mattelard toteaa, ”teknis-informatiivisesta lähestymistavasta on tullut keskeinen osa sitä hanketta, jonka tarkoituksena on käännäyttää koko taivaankappaleemme uuteen markkinademokratiaa palvovaan uskoon ja tehdä siitä yksinapainen”.⁴⁰ Vaikka yksinapaisuus on lukuisten uusien toimijoiden ilmaantuessa saanut väistyä tietynlaisen ”hyperpolaarisuuden” tieltä, hankkeesta muuttua maailma ylikansalliseksi markkinoiden maailmaksi on tullut todellisuutta. Siinä missä globalisaation humanisoinnin näkökulma tuntuu tänään epärealistiselta, pidemmällä aikavälillä todellisuus sellaisena-kuin-se-on-nyt paljastaa kestävämmänsä. Tulisiko meidän sanoa, että käsityksemme todellisuudesta on epärealistinen?

Jopa kansainvälistyneen kapitalistisen järjestelmän näkökulmasta yhteiskunnallisten ja ekologisten ongelmien poliittis-institutionaalinen sääntely globaalilla

tasolla käy yhä välttämättömämmäksi. On kehittynyt kapitalistisen näkökulman ylittävä uudentyypinen maailmanlaajuinen liike. Niin köyhien ja syrjittyjen joukot kuin lukuisat erilaiset ryhmät, liikkeet ja kansalaisjärjestöt suuntaavat katseensa maailman mahtaviin. Vaikka emme edes olisi kategorisesti kapitalismia vastaan, lähtökohtamme ei voi olla pääoman lähtökohta. Rahan tekemistä voidaan pitää legitimiinä, mutta sellaisenaan se ei koskaan voi olla legitimaation lähtökohta. Niinpä kaikki hallitukset ja yhä useammat yhtiöt väittävät ajavansa yleistä etua: sosiaalista hyvinvointia, luonnonsuojelua, korkeita kulttuurisia päämääriä, tieteen tukemista ja ilmastonmuutoksen vastaisia toimia. Kaikki tämä pysyy illuusiona tai pelkkänä valheena, jollei se johda kapitalismin tuloksekkaaseen puitteistamiseen, tällä kertaa globaalilla tasolla. Niinpä globalisaation pääristiriita on sen väline, itse kapitalismi. Kuten ranskalainen sanonta kuuluu: *Le diable porte la pierre*, piru kantaa kiven – kirkon rakentamiseksi. Tosin melkoisella riskillä. Tämä kirkko saattaa romahtaa ja haudata meidät alleen. Kapitalismin kaksimielinen historiallinen tuottavuus perustuu siihen tosiasiaan, että pääoman *täytyy* ylituottaa pääomaa. Pääoman pyrkimys voitonkeräämiseen, sitä järjestelmänä liikuttava voima, syrjäyttää sen, mitä käsikirjat pitävät kaiken talouden päämääränä: ihmisten tarpeiden tyydyttämisen. Pääoman omasta immanentista näkökulmasta tuo tyydytys ei voi koskaan olla muuta kuin sivutuote. Tai Niklas Luhmannin systeemiteorian kielellä ilmaistuna: Me, siis me ihmiset ja meidän yhteiskuntamme, emme tuon järjestelmän näkökulmasta voi koskaan olla muuta kuin sen ympäristö ja mahdollisten häiritsevien järjestelmään kajoamisten epätoivottu lähde. Poliitiikan tehtävänä on tehdä talouden järjestelmästä yhteiskunnan aito alajärjestelmä, joka toteuttaa tehtäviään kestäväällä tavalla. Tällainen kapitalismin ja politiikan välisten suhteiden mullistus olisi ensimmäinen todellinen askel kohti ”ihmiskuntaa palvelevan informaatioyhteiskunnan rakentamista”⁴¹.

Suomentanut Juha Koivisto

(Esitelmä Tampere-talon Filosofiatapahtumassa 2007.)

Viitteet

1. Ks. <http://www.theyemen.org/en/hijinks/tampere>
2. ”La maldición del unilateralismo”, *El País*, 7.1.07, s. 13.
3. Vrt. Thukydides, *Peloponnesolaissota*, III. 10.
4. Ksenofon, *Poroi*, 5.5.
5. *Ibid.*, 5.6.
6. Hardt & Negri 2005, 11.
7. *ibid.*, 13.
8. Frankenberger 1996, 1.
9. Hardt & Negri 2005, 13 (käännöstä korjattu).
10. Rosenau 1997, 360.
11. MEVT 2, 222/MEW 4, 130.
12. Castells & Himanen 2004, 1.
13. Castells 2001, 19.
14. Castells & Himanen 2004, 1.
15. Marx & Engels, *Kommunistinen manifesti*, 1998, 40.
16. FAZ, 27.5.05, 14.
17. Castells & Himanen 2004, 36.
18. FAZ, 16.3.07, 14.
19. Castells & Himanen 2004, 28.
20. *Ibid.*, 40.
21. *Ibid.*, 62.
22. Seuraavat tiedot ovat peräisin *El País* -lehestä 13.2.07.
23. Castells & Himanen 2002, 55.
24. Rehfeld 2007, 36.
25. *Pääoma I*, 132.
26. *Ibid.*
27. *Ibid.*
28. *Ibid.*
29. FAZ, 15.3.07.
30. *Pääoma I*, 154/MEW 23/177.
31. *Pääoma I*, 155/MEW 23/177.
32. Köcher 2007, 5.
33. Marx & Engels, *Kommunistinen manifesti*, 1998, 51/MEW 4, 473.
34. de la Dehesa 2007, 15.
35. *Spiegel* on julkaissut teoksen osia englanniksi nettisivuillaan. Teos ilmestyy englanniksi keväällä 2008.
36. Steingart 2006, 37.
37. Castells & Himanen 2004, 46.
38. *Quaderni del carcere*, 11, §17.
39. *Ibid.*
40. Mattelard 2003, 127.
41. Castells & Himanen 2004, 150.

Kirjallisuus

- Castells, Manuel, *Das Informationszeitalter I: Die Netzwerkgesellschaft*. Leske & Buderich, Opladen 2001.
- Castells, Manuel & Himanen, Pekka, *The Information Society and the Welfare State: The Finnish Model*. Oxford University Press, Oxford 2004.
- de la Dehesa, Guillermo, Felicidad e ingresos. *El País*, 19.1.07, 15.
- Frankenberger, Klaus-Dieter, Aufmüpfig und aufrührerisch. *FAZ*, 30.6.06, 1.
- Gramsci, Antonio, *Quaderni del carcere*. A cura di Valentino Gerratana. Einaudi, Torino 1975.
- Hardt, Michael, & Antonio Negri, *Imperiumi*. Suom. Arto Häilä et al. Wsoy, Helsinki 2005.
- Ksenofon, Poroi. Teoksessa *Xenophontis opera omnia*, vol. 5. Oxford, Clarendon Press 1920.
- Köcher, Renate, Der selektive Aufschwung. *FAZ* 21.2.07, 5.
- Marx, Karl & Engels, Friedrich, *Kommunistinen manifesti*. Suom. Juha Koivisto, Markku Mäki ja Timo Uusitupa. Vastapaino, Tampere 1998.
- Marx, Karl *Vuosien 1857–1858 taloudelliset käsikirjoitukset (”Grundrisse”), I-II*. Suom. Antero Tiusanen. Progress, Moskova 1986.
- Marx, Karl *Pääoma, I*. Edistys, Moskova 1974.
- Marx, Karl & Engels, Friedrich, *Werke* (MEW). Dietz-Verlag, Berlin 1956–68.
- Marx, Karl & Engels, Friedrich, *Valitut teokset I-VI* (MEVT). Edistys, Moskova 1978–79.
- Mattelard, Armand, *Informaatioyhteiskunnan historia*. Suom. Risto Suikkanen. Tampere, Vastapaino 2003.
- Rehfeld, Nina, Die vierte Gewalt gibt ihre Macht ab. *FAZ*, 27.2.07, 36.
- Rosenau, James N., The Complexities and Contradictions of Globalization. *Current History*, Nov. 1997, 360–364.
- Steingart, Gabor, Kampf dem Raubkatzenkapitalismus!, *FAZ*, 17.10.06, 37.
- Thukydides, *Peloponnesolaissota*. Suom. J.A. Hollo. Wsoy, Porvoo 1964.